

Rada ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski, *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, 4, w: <https://episkopat.pl/chrzescijanski-ksztalt-patriotyzmu-dokument-konferencji-episkopatu-polski-przygotowany-przez-rade-ds-spoecznych> [15.04.2019].

Rayzacher-Majewska A., *Rola wycieczek w wychowaniu patriotycznym*, w: Goliś P., [red.], *Wychowanie patriotyczne*, Lublin 2018, s. 205-220.

Rynio A., *Wychowawczy potencjał małżeństwa i rodziny w nauczaniu świętego Jana Pawła II*, w: Rynio A. [red.], *Obudzić (nie)odkryty potencjał małżeństwa i rodziny*, Lublin 2015, s. 179-210.

Zdybicka Z.J., *Wychowanie a religia*, w: Jaroszyński P., Tarasiewicz P., Chłódna I. [red.], *Filozofia i edukacja*, Lublin 2005, s. 79-85.

Ks. mgr Jakub Kuchta – Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Teologii, Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki.

ks. Adam Maj

Szkoła i nauczyciel w służbie integralnego rozwoju dzieci i młodzieży

Wstęp

Dzisiaj polska szkoła staje się znaczącym przedmiotem zainteresowania społecznego, politycznego, ideologicznego, niekiedy areną konfrontacji, a także poszukiwania dialogu (por. strajk wiosenny nauczycieli, groźba strajku w nowym roku szkolnym, okrągły stół oświatowy, projekty dodatkowej edukacji seksualnej, oddziaływanie środowisk ideologicznych itp.). Ale szkoła zawsze budziła uwagę społeczeństwa, bo w niej „zbiegają się wszystkie problemy, które poruszają”¹ ludzi naszych czasów.

W tym kontekście koncentrujemy się na dwóch elementarnych aspektach działalności szkoły. Pierwszy to jej służebna funkcja wobec dzieci i młodzieży – uczniów. Drugi to powinność wspierania, integralnego rozwoju uczniów, a więc obejmującego całą ich osobę i wszystkie jej wymiary, od fizycznego po duchowy, religijno-duchowy. W takim ujęciu poniższa analiza pedagogiczno-prawna dotyczy służebnej wobec uczniów funkcji edukacyjnej szkoły pełnionej przez nauczycieli oraz na tym tle pojawiających się zagrożeń w jej realizacji.

¹ Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego, *Szkoła katolicka u progu trzeciego tysiąclecia*, 28 XII 1997 r., nr 6.

1. Szkoła i jej cele

Szkoła jest instytucją społeczną, w której dokonuje się zorganizowana edukacja społeczeństwa prowadzona przez profesjonalnych nauczycieli oraz stanowi podstawową jednostkę organizacyjną „systemu oświaty, której zadaniem jest kształcenie oraz wychowanie dzieci i młodzieży”². Kształcenie i wychowanie to edukacja, rozumiana jako najbardziej ogólne i niejednorodne pojęcie pedagogiczne, obejmujące „ogół oddziaływań służących formowaniu się (zmienianiu, rozwijaniu) zdolności życiowych człowieka”³. Na edukację więc składa się wychowanie i kształcenie (dydaktyka)⁴.

Wychowanie jest priorytetową funkcją szkoły, wspierającej w tym zadaniu rodzinę. W wychowaniu chodzi o wywołanie potencjału osobowego wychowanka, o uformowanie jego człowieczeństwa, którego efektem są postawy, czyli urzeczywistniane wartości według ich ładu, określonego naturą osoby ludzkiej (bycia człowiekiem). Kształcenie (dydaktyka) obejmuje proces uczenia się i nauczania, stanowiąc „system działań zmierzających do tego, aby uczącej się jednostce umożliwić poznanie świata, przygotowanie się do zmieniania świata i własnej osobowości”⁵. Uczenie się jest procesem nabywania względnie stałych zmian w szeroko rozumianym zachowaniu (wiadomości, umiejętności, nawyki) w toku bezpośredniego i pośredniego poznawania rzeczywistości, natomiast nauczanie to proces kierowania

uczeniem się uczniów⁶. Zatem edukacja to wychowanie i kształcenie (uczenie się i nauczanie). Natomiast edukacja szkolna to wychowanie oraz kształcenie (uczenie się i nauczanie) uczniów profesjonalnie realizowane w szkole jako podstawowej jednostce systemu oświaty

Istotne pozostaje pytanie o główny cel szkoły, cel procesu edukacji, cel rozwoju najważniejszej osoby w szkole – ucznia. Jest pytanie natury pedagogicznej, filozoficznej, ale też społeczno-politycznej i ideologicznej. Bowiem główny cel określa koncepcję edukacji, zwłaszcza jej treści. Różne nurty filozoficzno-pedagogiczne, teoretycy i politycy, formułują własną wizję celu/celów szkoły, w konsekwencji celu wychowania ucznia. B. Śliwowski opisuje 18 nurtów i kierunków wychowania⁷, my zwrócimy uwagę na trzy, wydaje się najbardziej współcześnie znaczące: marksistowski, liberalny, personalistyczny.

Nurt marksistowski, dziś bardziej neomarksistowski (lewicowy) zakłada materializm dialektyczny, historyczny, walkę klas, dziś walkę kultur, cywilizacji, różne postacie emancypacji człowieka i jego natury itp. Przyjmuje w edukacji praktykę jako zasadniczą kategorię, która ma przygotować uczniów do pracy i życia w społeczeństwie otwartym, preferując kolektywizm nad jednostkę, państwo (szkołę) nad rodziną oraz materialistyczny światopogląd (tzw. naukowy), wykluczający wymiar transcendentny (religijny) człowieka i w życiu społecznym (prywatność religijności).

² Szkoła, w: red. B. Milerski, B. Śliwowski, *Leksykon PWN. Pedagogika*, Warszawa 2000, s. 227.

³ K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, w: red. Z. Kwieciński, B. Śliwowski, *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa 2003, s. 26.

⁴ Zob. *Edukacja*, w: red. B. Milerski i B. Śliwowski, *Leksykon PWN. Pedagogika*, dz. cyt., s. 54.

⁵ K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki...*, dz. cyt., s. 26.

⁶ Zob. *Ibidem*, s. 27.

⁷ Zob. B. Śliwowski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2001.

Nurt liberalny eksponuje kategorię wolności oraz laickości, rozumianej jako wolność od jakichkolwiek konkretnych koncepcji świata i człowieka oraz jakichkolwiek elementów religijnych. Tym samym nurt ten narzuca określoną ideologię, zbliżoną do liberalno-lewicowego trendu społeczno-kulturowego (indywidualizm, relatywizm, praktyczny ateizm i materializm).

Nurt personalistyczny podkreśla osobę ludzką jako podstawową kategorię w procesie wychowania, w którym uwzględnia się wymiar godnościowy, społeczny i transcendentny człowieka, a także rolę wielu czynników i instytucji, przede wszystkim rodziny oraz szkoły i Kościoła⁸.

Były przewodniczący Komisji Europejskiej J. Delors wraz z komisją, której przewodniczył tworząc raport dla UNESCO, stwierdził, że edukacja (szkolna) jest po to, aby wiedzieć, działać, współdziałać z innymi, aby być (ale brakuje treści w zakresie „być”)⁹. Idąc za myślą personalistyczną J. Maritaina trzeba stwierdzić, że uczeń jako człowiek – osoba, jest punktem wyjścia w formułowaniu celów szkoły, a jego dojrzałość osobowościowa i przygotowanie do uczestnictwa w życiu społecznym, punktem finalnym¹⁰. Innymi słowy celem szkoły jest wspieranie ucznia jako osoby w jego pełnym, integralnym rozwoju. Tak ukierunkowana edukacja ucznia, kształcenie i wychowanie, zakłada *explicite* lub *implicite* określoną wizję człowieka. Tak więc antropologia jest u fundamentu procesu edukacji szkolnej, powinna to być tzw. antropologia adekwatna (Jan Paweł II).

2. Służebna funkcja szkoły – ku integralnemu rozwojowi ucznia

Krótki przegląd nurtów pedagogiczno-filozoficznych odsłania zróżnicowane podejście do szkoły i jej celu. Jedynie w nurcie personalistycznym ujmuje się wizję szkoły w jej realistycznym kształcie, bo w jego centrum jest uczeń jako osoba, a szkołę traktuje się jako środek w rozwoju osobowym ucznia.

Trzeba z mocą i jednoznacznie wyeksponować, zdaje się trywialną prawdę (dzisiaj wiele podstawowych pojęć, prawd, nawet zdroworozsądkowych należy na nowo definiować i przypominać), że szkoła nie istnieje bez ucznia, który jest osobową przyczyną jej funkcjonowania. W centrum działalności szkoły znajduje się uczeń jako osoba, z jego własną godnością, podmiotowością i potencjałem rozwojowym. Uczeń nie jest przedmiotem dla szkoły (jedynie formalnym i to natury osobowej), ale szkoła jest dla ucznia. Szkoła i cały system oświaty, nauczyciele i pracownicy administracji, organizacja szkoły i jej działalność (struktura, zarządzanie, nadzorowanie, finanse, treści nauczania, egzaminowanie itp.) są dla ucznia, co więcej mają służyć uczniowi.

Według *Słownika języka polskiego* służba to „praca na rzecz jakiejś wspólnoty, wykonywana z poświęceniem”¹¹, trzeba dopowiedzieć, że podejmowana także dla konkretnej osoby, ale zawsze z poświęceniem, które zakłada własne zaangażowanie, czasem rezygnację z określonych dóbr, praw, wartości na korzyść czy ze względu na drugą osobę (wspólnotę osób). Takie wymiary ma

⁸ Zob. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 257, 262-264.

⁹ Zob. J. Delors (red.), *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998, s. 85-98.

¹⁰ Zob. J. Maritain, *Osoba ludzka i społeczeństwo*, w: red. F. Adamski, *Człowiek – wychowanie – kultura*, Kraków 1993, s. 42-51.

¹¹ *Służba*, w: *Słownik języka polskiego*. PWN, www.sjp.pwn.pl

służba uczniowi w szkole jako instytucji użyteczności publicznej. Taki wymiar ma służba nauczycieli, podstawowych i wykwalifikowanych przedstawicieli szkoły, wobec ucznia. Służba zakłada nie tylko wypełnienie obowiązków, świadczenia pracy za określoną płacę, ale wykonywania jej z ofiarnością, poświęceniem czasu, zaangażowaniem, dodatkową aktywnością, trudem, niekiedy rezygnacją z własnych spraw, nawet uzasadnionych oczekiwań, np. finansowych. Poświęcenie wiąże się z odpowiedzialnością szkoły i nauczycieli za osobę ucznia, za jego aktualny stan i jego przyszłość, za jego pełny rozwój. Tego wymaga dobro ucznia.

Istotą służby szkoły i nauczycieli jest realizacja procesu edukacyjnego: kształcenia i wychowania; kształcenia poprzez treści nauczania (wiedza i umiejętności ucznia) oraz wychowania poprzez wartości (postawy uczniów), zmierzające, jak już podkreślono w ramach celu szkoły, do integralnego rozwoju osoby ucznia ku pełni jego człowieczeństwa. Rozwój człowieczeństwa jako cel edukacji, wychowania i kształcenia, eksponowany jest przez różnych teoretyków. Autorzy leksykonu pedagogiki stwierdzają, że edukacja ma pomagać uczniowi „rozwijać własne człowieczeństwo”¹². Jan Paweł II zaznacza, że „wychowanie jest przede wszystkim obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym”¹³. Podobnie konstatuje J. Tarnowski – wychowanie ma pomagać wychowan-kowi „urzeczywistniać i rozwijać swoje

człowieczeństwo”¹⁴. Pełnię człowieczeństwa osiąga się urzeczywistniając wartości według właściwej jej hierarchii, stwierdza K. Chałas¹⁵.

Człowiek jako osoba „jest” i „staje się”, stanowi „dar” (ze swoim potencjałem osobowym i naturą mężczyzny czy kobiety) i „zadanie” (rozwijania swojej osoby). Rozwój należy do osobowej natury człowieka, ale wymaga wsparcia innych, wychowania integralnego. Chodzi o rozwój całościowy, obejmujący wszystkie wymiary osoby i pełni możliwości tkwiących w ludzkiej indywidualności. Z punktu widzenia pedagogiki personalistycznej, biorącej za punkt wyjścia ucznia jako osobę, szkoła jest pojmowana jako właściwe miejsce i środowisko integralnego rozwoju ucznia, czyli pełnego rozwoju osobowego w każdym jego wymiarze: biologicznym (fizycznym), psychicznym (intelektualnym, emocjonalnym), moralno-społecznym, kulturowym i duchowo-religijnym (światopoglądowym) w ujęciu teorii integralnego rozwoju i wychowania S. Kunowskiego¹⁶. Integralny rozwój ucznia, wspierany integralnym wychowaniem oraz przygotowanie ucznia do dorosłego życia w realnym świecie stanowi nadrzędny cel edukacji szkolnej.

Rozwój ucznia dokonuje się w świecie wartości, polega na wspieraniu wychowanka poprzez proces kształcenia i wychowania w nabywaniu przez niego konkretnych wartości we wprowadzaniu go we właściwą, obiektywną hierarchię wartości, takich jak (od najniższych do najwyższych):

¹² *Edukacja*, [w:] B. Milerski i B. Śliwerski (red.), *Leksykon PWN. Pedagogika*, op. cit., s. 54.

¹³ Jan Paweł II, *List do rodzin*, 2 II 1994, nr 16.

¹⁴ J. Tarnowski, *Jak wychowywać?*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1993, s. 66.

¹⁵ Zob. K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, op. cit., s. 29.

¹⁶ Zob. S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996, s. 172-181, 197.

zmysłowo-witalne, materialne (warstwa biologiczna), poznawcze (warstwa psychologiczna), moralno-społeczne (warstwa społeczna), kulturowe (warstwa kulturowa), duchowo-religijne (warstwa światopoglądowa)¹⁷. Prymat wyższych nad niższymi nie podważa znaczenia jakichkolwiek wartości, ale eksponuje ich osobowy porządek, przy czym wartości najwyższe wprowadzają ostateczną orientację, decydując o duchowości wychowanka (naturalnej czy religijnej). Dzięki procesowi edukacyjnemu uczeń otrzymuje profesjonalną pomoc w rozwoju swojego człowieczeństwa, w rozwoju integralnym, którego miarą i celem jest zintegrowana dojrzałość osobowościowa, chrześcijańska dojrzałość osobowościowa ucznia wierzącego.

3. Prawne podstawy służebnej funkcji szkoły i nauczyciela

Trzeba więc pytać, czy polski system oświaty stwarza warunki do realizacji celu szkoły i jego służebnej funkcji wobec dzieci i młodzieży, realizowanej bezpośrednio przez nauczycieli? System oświaty dość szczegółowo reguluje funkcjonowanie szkoły i jej procesu edukacyjnego w prawie oświatowym, którego podstawę tworzą głównie takie ustawy, jak: ustawa oświatowa z 7 IX 1991 r. (Dz. U. z 2018 r., poz. 1457), ustawa *Prawo oświatowe* z 14 XII 2016 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 59), ustawa *Karta Nauczyciela* z 26 I 1982 r. (Dz. U. z 2017 r., poz. 1189) oraz wiele rozporządzeń wykonawczych MEN, oczywiście wszystkie już nowelizowane. Na podstawie aktów prawnych i ich pedagogicznej interpretacji można

stwierdzić, że edukacja szkolna jest integracją procesu dydaktycznego i wychowawczego, którą szczegółowo określa tzw. triada edukacyjna: nauczanie – kształcenie umiejętności – wychowanie, czyli proces dydaktyczno-wychowawczy, którego efektem jest wiedza – umiejętności – postawy ucznia (urzeczywistniane wartości, cnoty moralne).

Celem nadrzędnym procesu edukacji według *Prawa oświatowego* jest wspieranie ucznia „w rozwoju ku pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej, wzmacnianie i uzupełnianie przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży” (art. 1.3). Cel ten zbliżony jest do struktury integralnego rozwoju. Podstawę organizacji i procesu edukacyjnego stanowi aksjologia. Nie ma wychowania bez wartości; są one treścią wychowania, określają jego cele, stanowią kryteria jego efektywności. We wprowadzeniu do aktualnej podstawy programowej z dn. 14 II 2017 r. znajduje się zapis jednego z celów (nr 13): „ukierunkowanie ucznia ku wartościom”¹⁸. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada respektowanie wartości osoby ucznia, jego podmiotowości i podstawowych przymiotów, takich jak godność, rozumność, wolność, zdolność do miłości i transcendencji.

Zasadzie integracji dydaktyki i wychowania odpowiada zestaw programów edukacyjnych, realizowanych przez nauczycieli w każdego typu szkole, czyli program nauczania – zestaw programów nauczania poszczególnych przedmiotów (programy nauczania

¹⁷ K. Chałas, *Obiektywna hierarchia wartości*, w: red. K. Chałas, A. Maj, *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Radom 2016, s. 666-668.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej. Dz. U. z 2017 r. poz. 356.

powinny obejmować 100% treści podstawy programowej) oraz program wychowawczo-profilaktyczny. Zgodnie z zamierzeniem aktualnej reformy, dąży się do wzmocnienia funkcji wychowawczej szkoły. We wprowadzeniu do wspomnianej podstawy programowej kształcenia ogólnego stwierdza się, że „działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa”¹⁹. Konkretyzacją funkcji wychowawczej szkoły jest program wychowawczo-profilaktyczny, który powinien zawierać wszystkie działania wychowawcze podejmowane przez każdego nauczyciela. Oprócz ogólnych podstaw, zasad, celów, ma obejmować ogólnoszkolne programy wychowawcze i profilaktyczne (program wychowawczy ważnych wydarzeń szkolnych, organizacji szkolnych np. samorządu, ewentualnie programu okazjonalnego np. *Dla Niepodległej*, czy programu profilaktycznego przeznaczonego dla grupy lub poszczególnych roczników klas szkoły), ale nade wszystko być zestawem szczegółowych programów wychowawczych i profilaktycznych, takich jak: programy wychowawcze opracowane przez każdego nauczyciela dla każdej klasy, programy wychowawcze opracowane przez wychowawców klas, programy profilaktyczne opracowane dla klasy czy grupy klas. U podstaw programów wychowawczych są wartości, odpowiednio dobrane w aspekcie przedmiotu nauczania i potrzeb uczniów danej klasy.

Analiza podstawy programowej wskazuje, że mimo licznych zmian przynajmniej w zakresie normatywnym trwa personalizacja działalności szkoły – uczeń w centrum procesu edukacji jako główny jej podmiot (podmiotowość, wymiar osobowy i indywiduali-

zacja drogi rozwoju, bogata aksjologia). W zakresie celu eksponowano w 1999 r. i 2002 r. wspieranie „wszechstronnego rozwoju ucznia jako nadrzędnego celu pracy edukacyjnej”, w 2008 r. i 2012 r. pominięto ten zapis, ale uwzględniono elementy pełnego rozwoju ucznia. Podstawa programowa z 2017 r. nie jest jednoznaczna w zapisie, ale bardziej szczegółowo uwzględnia sfery osobowości ucznia, łącznie z duchową, wyraźnie podkreślając znaczenie wychowania ku wartościom. Biorąc pod uwagę aksjologię wychowania zawartą w podstawie programowej oraz w preambule do ustawy oświatowej, a także prawną gwarancję edukacji religijnej w szkolnictwie publicznym (nauka religii), można stwierdzić, że podstawa programowa i organizacja procesu edukacyjnego w szkole stwarza możliwości sformułowania programu wychowawczego adekwatnego do wymagań integralnego rozwoju i wychowania ucznia.

4. Nauczyciel szkoły w służbie dzieciom i młodzieży

W tym kontekście należy podkreślić rolę nauczyciela w realizacji służebnej funkcji szkoły wobec ucznia. Nauczyciel jest specjalistą odpowiednio wykształconym (kwalifikacje), posiadającym odpowiednią wiedzę, umiejętności i odpowiedzialność (kompetencje) do realizacji zadań edukacyjnych w szkole. Polska myśl pedagogiczna jest bogata w treść dyskursu o naturze bycia nauczycielem, stawiając pytanie czy to zawód czy powołanie, czy umiejętności nauczycielskie są wrodzone czy nabyte i w jakiej mierze? Na przykład J.W. Dawid podkreśla znaczenie „miłości dusz ludzkich” (na gruncie wrodzonych cech bogata wiedza i umiejętności),

¹⁹ Tamże.

Z. Mysłakowski eksponuje talent pedagogiczny – cechę wrodzoną, która powinna być świadomie doskonalona i rozwijana, S. Szuman stwierdza, że dobry pedagog powinien wypracować skuteczny styl wychowania i posiadać takie cechy, jak takt, etyka i miłość, M. Kreutz koncentruje się na zdolności nauczyciela do oddziaływania na uczniów, połączonej z autorytetem pedagoga (zalety etyczne i silna osobowość)²⁰.

Dzisiaj akcentuje się wymiar zawodowy nauczyciela (doskonalenie zawodowe) oraz umiejętności i cechy nabyte, mniej predyspozycje psychiczno-duchowe. Ustala się warunki prawne do pełnienia roli nauczyciela (kwalifikacje), rozważa się i określa oczekiwane kompetencje współczesnego nauczyciela²¹. Można powiedzieć, że w zakresie osobowościowym nauczyciel to osoba dojrzała – doskonaląca siebie jako człowieka (aksjologiczna dojrzałość), profesjonalna – kompetentna w zakresie swojej specjalności, sprawnie nauczająca – kompetentna w zakresie metodycznym, sprawnie wychowująca – kompetentna w zakresie wiedzy i umiejętności wychowawczych, komunikatywna i empatyczna – kierująca się mądrością i miłością wychowawczą do uczniów²². W zakresie funkcji (zadań) – nauczyciel to osoba opiekująca się uczniem – twórczo i zaangażowaniem opiekująca się, nauczająca ucznia – kierująca uczeniem się ucznia (przekaz wiedzy i umiejętności), wychowująca ucznia – do urzeczywistniania wartości (postaw, cnót), wspierająca rozwój ucznia – ku pełni człowieczeństwa, pomagająca przezwyciężać zagrożenia rozwoju – profilaktyka.

Zgodnie z ustawą *Prawo oświatowe* „nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia” (art. 5). Prawa i obowiązki nauczycieli uściśla *Karta nauczyciela*: nauczyciel ma rzetelnie realizować swoje zadania, zwłaszcza funkcję dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, dbać o bezpieczeństwo ucznia, wspierać jego rozwój, wychowywać w umiłowaniu Ojczyzny, szacunku dla praw i godności ludzkiej (zob. art. 6). Co więcej, nauczyciel ma „dążyć do pełni własnego rozwoju osobowego, doskonalić się zawodowo, zgodnie z potrzebami szkoły” (art. 6.3-3a). Taka wizja roli nauczyciela w polskim prawie oświatowym zobowiązuje do stałej troski o ucznia i towarzyszenia mu we wszystkich okolicznościach życia i szkolnej edukacji, nakłada odpowiedzialność za jego pełny rozwój i w tym kontekście zobowiązuje do własnego rozwoju osobowego i zawodowego.

Zgodnie z pojęciem edukacji, nauczyciel jawi się jako edukator, czyli osoba realizująca proces edukacyjny: dydaktyczny (nauczania i uczenia się; kształcenia wiedzy i umiejętności) – w ramach programu nauczania oraz wychowawczy (opiekuńczy, profilaktyczny) – w ramach programu wychowawczo-profilaktycznego, którego celem jest integralny rozwój ucznia. O ile funkcja dydaktyczna nauczyciela nie jest podważana, o tyle wychowawcza budzi kontrowersje. Pozostaje jakby w dodatkowej, spontanicznej, subiektywnej

²⁰ Zob. W. Lipiński, *Doskonały nauczyciel*, www.szkolnictwo.pl (dostęp 15.06.2019).

²¹ Zob. P. Ziółkowski, *Pedeutologia. Zarys problematyki*, Bydgoszcz 2016.

²² Zob. J. Tarnowski (red.), *Trudne sprawy młodych*, Warszawa 1989, s. 126; tenże, *Wychowanie do pokoju z Bogiem i ludźmi*, Poznań 1981, s. 220-221.

sferze nauczyciela. Tymczasem edukacja szkolna wymaga wychowania profesjonalnego, przemyślanego, opartego o wiedzę pedagogiczną. W szkole bowiem ma dokonywać się świadome i celowe wychowanie, zgodnie z prawem oświatowym, ukierunkowane na wartości. Stąd każdy nauczyciele jako specjalista z zakresu wychowania powinien opracować program wychowawczy na wszystkie zajęcia, jakie prowadzi. Wystarczy wybór 2-3 wartości, które będą koncentrowały jego uwagę wychowawczą, ustalić ich realizacyjne zadania, sformułować efekty i podjąć się procesu wychowawczego, którego celem jest urzeczywistnianie wybranych wartości. Ten typ wychowania aksjologicznego w szkole jest prosty, ale wymaga od nauczycieli wiedzy i umiejętności aksjologicznych, umiejętności porozumienia się z uczniami, którzy powinni znać program wychowawczy nauczyciela i świadomie się zaangażować w jego realizację. Jak życie i badania pokazują, takiego stylu wychowawczego w polskich szkołach brakuje. Trzeba też podkreślić, że wychowanie aksjologiczne, zgodnie z definicją wychowania Jana Pawła II, nie tylko wyzwala pełnię człowieczeństwa u uczniów, lecz także u nauczycieli, jest darem wzajemnym, bo nie może dobrze wychowywać ten, kto sam nie urzeczywistnia wartości.

Należy stwierdzić, że zarówno myśl pedagogiczna, jak i normy prawne wyznaczają wysokie standardy moralno-pedagogiczne roli nauczyciela, która ma charakter służebny wobec ucznia. Bowiem tylko dobrze uformowany osobowościowo nauczyciel jest zdolny do poświęcenia dla ucznia, bycia z nim na dobre i na złe, z gotowością ustąpienia

swoich praw na korzyść dobra ucznia, jego rozwoju, realizacji przyszłości, nigdy nie stawiając siebie na pierwszym miejscu przed i ponad uczniem dla własnej korzyści, nie dając się zmanipulować przez kogokolwiek, aby porzucić troskę o ucznia nawet wtedy, kiedy pojawiają się jakieś własne racje, postulaty i oczekiwania. Nigdy uczeń nie może być przedmiotem i środkiem do osiągnięcia celów nauczyciela. Klóci się to z tzw. normą personalistyczną, sformułowaną przez I. Kanta, a pogłębianą przez Jana Pawła II, który dodaje, że właściwym podejściem do drugiego człowieka, w tym przypadku do ucznia, pozostaje miłość, będąca odpowiednią miarą wobec godności człowieka, w tym przypadku osoby ucznia²³.

5. Zagrożenia służebnej roli szkoły i nauczyciela

Jak we wstępie zaznaczono, szkoła żyje sprawami współczesnej dla niej kultury i cywilizacji, w kontekście ich wartości, osiągnięć, dylematów. Moc oddziaływania, zwłaszcza nowoczesnych zdobyczy technologicznych, znajduje swoje miejsce w doświadczeniu dzieci i młodzieży, uczniów szkoły. Szkoła bowiem nie jest samotną wyspą w procesie kształcenia i wychowania młodego pokolenia. Nie tylko sukcesy współczesnej kultury i cywilizacji są na różny sposób obecne w działalności szkoły, lecz także problemy, klęski i zagrożenia, jakie one generują. W interesującym opracowaniu W. Roszkowski wręcz stwierdza, że jest to na miarę upadku cywilizacji zachodniej²⁴. Nie można od tych problemów abstrahować w wychowaniu i kształceniu

²³ Zob. D. Wajsprych, *Norma personalistyczna*, w: red. K. Chałas, A. Maj, *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, dz. cyt., s. 649-654.

²⁴ Zob. W. Roszkowski, *Roztrzaskane lustro. Upadek cywilizacji zachodniej*, Kraków 2019.

dzieci i młodzieży. Ze względu na problematykę określoną w tytule niniejszej analizy koncentrujemy się na zagrożeniach służebnej funkcji szkoły i nauczyciela, które w pewien sposób dotyczą zagrożeń ogólnocywilizacyjnych i ogólnokulturowych.

Służebna funkcja szkoły i nauczyciela wobec ucznia domaga się fachowego wspierania jego integralnego rozwoju i eliminowania różnorodnych trudności i niebezpieczeństw. Do nich trzeba zaliczyć redukcjonizm procesu edukacji szkolnej, czyli pomijanie aspektów wychowawczych i koncentracja szkoły (dyrekcji, nauczycieli) przede wszystkim na procesie kształcenia i jego efektach.

Zagrożenie funkcji wychowawczej szkoły stwarza wadliwie przygotowany program wychowawczo-profilaktyczny (oczywiście programy nie wychowują, tylko ludzie, ale są podstawą procesu wychowania realizowanego przez nauczyciela):

- aspektowy – z akcentem na jedną ze sfer osobowych ucznia, czasem z pominięciem wymiaru duchowo-religijnego;
- formalny – przygotowany przez grupę nauczycieli, a mało znany i niespektowany przez ogół kadry pedagogicznej;
- brak programów wychowania przedmiotowego – przygotowanych przez wszystkich nauczycieli;
- brak programów wychowania klasowego;
- brak adekwatnej aksjologii (doboru wartości w procesie wychowania);
- profilaktyka niedostosowana do rzeczywistych problemów i zagrożeń ucznia danego wieku, danej klasy szkolnej.

W zakresie realizacji edukacji szkolnej zagrożeniami podmiotowymi są:

- braki w kompetencjach dydaktycznych nauczycieli (częściej metodycznych);

- braki w kompetencjach wychowawczych (wiedzy i umiejętności, zwłaszcza aksjologicznych);

- naruszanie godności ucznia przez nauczycieli, brak szacunku, podmiotowego traktowania, niecierpliwość, niesprawiedliwość w ocenach dydaktycznych czy moralnych;

- brak zaangażowania się nauczycieli w proces kształcenia czy wychowania;

- brak partnerskiej współpracy z rodzicami uczniów;

- upolitycznienie czy ideologizowanie uczniów przez nauczycieli.

Zagrożenia dla spokojnej i systematycznej realizacji procesu edukacji szkolnej i rozwoju integralnego uczniów mogą wynikać z zewnątrz – poprzez realizację dodatkowych programów i akcji. Aktualnym przykładem są próby narzucenia uczniom przez niektóre samorządy lokalne i szkoły dodatkowych zajęć tzw. edukacji seksualnej, edukacji równościowej (gender) czy ideologii LGBT. Zagadnienia z tym związane dotyczą m.in.:

- reinterpretacji natury osobowej człowieka (mężczyzny i kobiety);

- wprowadzania obok/zamiast płci biologicznej (sex) – rodzaj, płeć tożsamościową, kulturową, wręcz płynną, odczuwalną (gender);

- emancypacji seksualności – kryterium przyjemnościowe, fizjologiczne, mniej normatywne w zakresie moralnym (seksualizacja dzieci i młodzieży – standardy WHO);

- reinterpretacja homoseksualizmu i moralnej oceny aktów homoseksualnych;

- próba zrównania związku homoseksualnego z małżeństwem (rodziną);

- fałszywa prezentacja stanowiska adwersarzy, w tym Kościoła – brak prawdy, tolerancji, szacunku (zarzuty: mowa nienawiści, homofobia);

- próba tworzenia „nowego człowieka”, „nowego społeczeństwa” – wbrew naturze, kulturze, tradycji, religii;

– ekspozycja skrajnego indywidualizmu, hedonizmu, subiektywizmu, relatywizmu;

– w praktyce (w teorii też) ateistyczna wizja świata i człowieka.

Nauczyciel odpowiedzialnie służący uczniom nie może zignorować powyższych i innych zagrożeń, które mogą zakłócić pełny, integralny rozwój uczniów.

Po pierwsze, powinien, zgodnie z wymaganiami moralnymi i prawnymi, podnosić swoje kompetencje merytoryczne, dydaktyczne, zwłaszcza wychowawcze (lektura, warsztaty, szkolenia, studia podyplomowe).

Po drugie, zadbać o swoją ludzką i chrześcijańską formację (to też wymóg prawny, moralny i religijny). Nigdy nie jest tak, żeby ktokolwiek mógł powiedzieć, że nie musi doskonalić swojej osoby. Tym bardziej ten, kto innych formuje, ma zadanie poddać się formacji i stale doskonalić swoją osobowość.

Po trzecie, żaden nauczyciel nie może powiedzieć, że jest tylko od kształcenia wiedzy i umiejętności uczniów, ale jako edukator ma angażować się w proces ich wychowania.

Po czwarte służba pozostaje w szczególnej więzi z tymi, którym się służy. W szkole służba wyraża się w akceptacji wychowanków, ich umiłowaniu, świadczeniu miłości wychowawczej, poczynając od towarzyszenia uczniom, rozumienia ich, wspierania, dbałości o ich dobro, nawet za cenę niejednej ofiary z siebie i od siebie.

Po piąte, nauczyciel, zwłaszcza katecheta (świecki i duchowny), musi podjąć się konfrontacji z zagrożeniami integralnego rozwoju uczniów, dzisiaj wobec agresywnej propagandy ideologii LGBT, szczególnie homoseksualizmu. Problematyka ta nie może przesłonić treści lekcji czy katechezy i procesu wychowania, ale nie można jej pominąć. Podstawę wiedzy można uzyskać w różnych publikacjach i dokumentach Kościoła (Katechizm Kościoła Katolickiego, dokument Stolicy Apostolskiej,

Rady Stałej Episkopatu Polski, Komisji Wychowania Katolickiego – wszystkie są na stronach internetowych tych instytucji, także wydziałów katechetycznych) oraz różnych organizacji np. Ordo iuris (poradnik dla nauczyciela).

Po szóste, konieczne jest teoretyczne i praktyczne rozróżnienie pomiędzy osobami LGBT a ideologią LGBT (kto tego nie akceptuje, to ma problem z racjonalnym myśleniem, albo złą wolę, a może ulega propagandzie). Na tej samej zasadzie trzeba uczniom wyjaśniać rozumienie tolerancji i szacunku – dla każdej bez wyjątku osoby TAK, dla głoszonych przez nią poglądów – niekiedy NIE np. w kwestiach gender czy LGBT. Tak należy działać, żeby osoby homoseksualne nie czuły się wykluczone z Kościoła i wspólnoty zbawionych, aby odkryły możliwości twórczego życia w społeczeństwie, w Kościele, życia wolnego od grzechu.

Po siódme, konieczne jest ustrzeżenie się nauczycieli, katechetów od polemicznej agresywności oraz umiejętność rozpoznania możliwych prowokacji. Trzeba też poważnie traktować atmosferę podejrzliwości, która wiąże się z faktycznymi aktami pedofilii w społeczeństwie, w Kościele. W skali społecznej pedofilia duchownych jest statystycznie niewielka (poniżej 1%), ale nie można bagatelizować żadnego przypadku, żadnej ofiary. Potrzebna jest odpowiedzialność i roztropność każdego nauczyciela, katechety za styl swojego postępowania w realnym i wirtualnym świecie, za słowa, gesty, czyny.

Po ósme, nauczyciele, w tym katecheci, powinni służyć swoimi kompetencjami rodzicom uczniów w ich wychowawczej funkcji, także w zakresie występujących zagrożeń w rozwoju ich dzieci. Między innymi mają pomagać rodzicom w egzekwowaniu ich praw w środowisku szkolnym dotyczących odpowiedzialnego wyrażania zgody na zajęcia dodatkowe uczniów.

Zakończenie

Kategoria służby dobrze opisuje funkcję szkoły i nauczyciela w realizacji edukacji szkolnej – kształcenia i wychowania ucznia:

- eksponuje osobę ucznia i jego integralny rozwój ku pełni człowieczeństwa, uzasadniając miejsce religii w edukacji szkolnej,

- określa służebną rolę nauczyciela w szkole, jego zobowiązanie do pracy z poświęceniem na rzecz osoby ucznia,

- skłania do odwagi edukacyjnej wszystkich związanych z edukacją szkolną, zwłaszcza wobec współczesnych zagrożeń pełnego, integralnego rozwoju dzieci i młodzieży.

<i>Ks. dr hab. Adam Maj, prof. KUL – Instytut Pedagogiki KUL.</i>
